УДК 327(6–191.2)

М. В. Кравченко

ІНТЕГРАЦІЙНІ ОБ'ЄДНАННЯ СУБСАХАРСЬКОЇ АФРИКИ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглядаються основні інтеграційні об'єднання такого перспективного, і водночас суперечливого, світового регіону, як Субсахарська Африка. Автор акцентує увагу на тягlostі формування інтеграційних об'єднань у зазначеному регіоні, починаючи з колоніальних часів – першої половини ХХ ст. Пропонується періодизація інтеграційних процесів, що і досі тривають у регіоні Субсахарської Африки.

Не дивлячись на те, що на початку ХХІ ст. існують серйозні економічні та політичні дезінтеграційні фактори у регіоні, наступні інтеграційні об'єднання Субсахарської Африки є всі підстави вважати вельми ефективними: САДК, Співтовариство з розвитку країн Південної Африки; ВАС, Східноафриканське економічне співтовариство; КОМЕСА, Спільний ринок країн Східної та Південної Африки.

Ключові слова: інтеграційні об'єднання, Субсахарська Африка, Африканський Союз, інтеграційні процеси, ВАС, КОМЕСА, САДК.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-52-62

Глобальний тренд на поширення інтеграційних об'єднань у міжнародній практиці, починаючи з другої половини ХХ ст., і особливо посилившись в 1990-х – на початку 2000-х рр., поступово охопив усі континенти світу. Країни-учасниці інтеграційних об'єднань очікують отримувати істотні вигоди від такого виду міжнародної кооперації: в соціально-економічному плані – підвищити добробут своїх громадян, налагодити нове взаємовигідне партнерство та залучити нові інвестиції замість вирішення традиційних торгівельних суперечок; у політичному – шляхом об'єднання мати більшу політичну вагу, вплив та самостійність від зовнішньополітичних акторів у міжнародних переговорах та домовленостях тощо.

З подібними мотивами інтеграційні об'єднання утворювались і на африканському континенті. Субсахарська Африка – регіон, якому різні аналітичні центри пророкують у 2050-х рр. перетворення на провідний центр розвитку світової економіки (Абрамова и Фитуни, 2018, с.6–7; Гура, 2014, с.125). До того ж країни саме цього регіону африканського континенту лідирують у кількості інтеграційних об'єднань та інтенсивності їхньої діяльності. Тим не менш, соціально-економічні показники розвитку регіону Субсахарської Африки сьогодні залишаються дуже суперечливими: доля крайньої бідності населення країн все ще дуже висока – 41 % (United Nations Development Programme, 2013); хоча регіону в цілому вдалось істотно просунутись у вирішенні проблеми боротьби зі СНІДом та іншими інфекційними захворюваннями, знизити показники дитячої смертності та розширити рівень освіченості населення хоча б на початковому рівні (Маценко, 2018, с.52–53). За таких умов дослідження історії становлення та перспектив розвитку інтеграційних об'єднань Субсахарської Африки, метою діяльності яких є, в тому числі й вирішення означених

злободенних питань та посилення впливу регіону у геополітичному контексті, виглядає вельми актуальним.

Проблема розвитку інтеграційних об'єднань Субсахарської Африки знайшла певне відображення у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників. У наукових статтях таких африканських авторів, як Д. Ч. Азіагба, В. Діабате та С. Макгетланенг, особлива увага приділяється регіональному виміру інтеграції: основним показникам та статистичним даним (Азіагба, 2016; Діабате і Холина, 2017; Макгетланенг, 2013). У свою чергу, експерти Міжнародного Валютного Фонду, що спеціалізуються на проблемах та перспективах регіону Субсахарської Африки, Ф. Арізала, М. Беллон та М. Макдональд, зосередились на підкресленні ролі торгівлі та торгівельних домовленостей у процесі посилення інтеграції у регіоні (Arizala, Bellon, and MacDonald, 2018). У підготовленому дослідженні Європейського Центру Управління Політикою Розвитку автори Т. Дінка та В. Кеннес достатньо детально розкривають історичні особливості формування інтеграційних об'єднань у різних регіонах африканського континенту, у тому числі і у Субсахарській Африці (Dinka and Kennes, 2007).

В українській історіографії над дослідженням інтеграційних об'єднань африканського континенту тривалий час працював вчений В. К. Гура, який розглядав їхній потенціал у глобальному вимірі, а також аналізував перспективи українсько-африканського співробітництва (Гура, 2014). К. О. Юрченко у своєму дисертаційному дослідженні проаналізувала перебіг інтеграційних процесів на африканському континенті у хронологічному проміжку між 1960 та 2005 роками (Юрченко, 2006). Знаковою подією в історії української африканістики стало проведення у 2016 р. Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України» міжнародної наукової конференції на тему: «Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України» (Лукаш, ред., 2017). Африканською проблематикою, щоправда у контексті дослідження зовнішньої політики Франції, цікавляться і такі дослідники, як професор К. В. Балабанов та молодий фахівець О. С. Рабчевська (Балабанов та Рабчевська, 2019).

Серед сучасних російських вчених питання інтеграції у регіоні Субсахарської Африки вивчають І. О. Абрамова, Г. М. Костюніна, І. Б. Маценко та В. П. Немченко (Абрамова и Фитуни, 2018; Костюніна, 2016; Костюніна, 2006; Маценко, 2018; Немченко, 2019). У контексті дослідження представленої теми особливо слід відзначити напрацювання професорки Г. М. Костюніної, яка тривалий час працює над проблемами інтеграції та інтеграційних об'єднань у світі (Костюніна, 2016; Костюніна, 2006).

Теоретико-методологічну основу статті складають загальнонаукові та спеціальні історичні принципи та методи дослідження. Зокрема, було використано комплексний підхід в опрацюванні джерел та літератури та принципи історизму, науковості та системності у викладенні матеріалу. Метод типологізації було застосовано під час класифікації інтеграційних об'єднань за подібними ознаками, а історико-порівняльний - при дослідженні особливостей їхнього функціонування та розвитку. Крім того, робота також ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу та синтезу, аналогії, узагальнення, дедукції та індукції.

Розпочинаючи виклад основного матеріалу дослідження, слід згадати, що на африканському континенті інтеграційні об'єднання мають навіть свою передісторію. Так, ще у 1910 р. за колоніальних часів було створено Південноафриканський митний союз, до якого входили такі британські колонії, як Південна Африка, Ботсвана, Свaziленд (з 2018 р. країна має назву Есватіні) та Лесото. У час отримання незалежності африканськими

країнами в 60-х рр. XX ст., а саме у 1969 р., постала необхідність закріпити успішно існуючі на той час домовленості між зазначеними країнами у новому договорі, результатом якого стало утворення існуючого і сьогодні САКУ (South African Customs Union, SACU). Згодом до Південної Африки, Ботсвани, Свазіленду, Лесото приєдналась і Намібія (Костюнина, 2006, с.301).

Передісторію економічного об'єднання до 60-х рр. XX ст. мають і колишні французькі колонії – країни Субсахарської Африки. У 1939 р. було сформовано Зону франка у складі французьких колоній Тропічної Африки. Вже в період незалежності африканських країн на її базі було утворено цілих два регіональних об'єднання – Західноафриканський валютний союз у 1962 р., який з 1994 р. діє як Західноафриканський економічний та валютний союз (Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Гвінея-Бісау, Малі, Нігер, Сенегал, Того); та Центральнафриканський валютний союз (1972 р.), який перетворився у Центральнафриканське валютно-економічне товариство у 1994 р. (Габон, Камерун, Республіка Конго, ЦАР, ЧАД, Екваторіальна Гвінея) (Костюнина, 2016, с.35).

Не дивлячись на наявність вищезгаданих економічних об'єднань ще у першій половині XX ст., які в подальшому дали підґрунтя для існування вже сучасних інтеграційних об'єднань Субсахарської Африки, справжній «інтеграційний бум» в регіоні розпочався з настанням незалежності африканських країн у 60-х рр. XX ст. і посиленням інтеграційних процесів в світі в цей же період. Закріплення у Статуті утвореної у 1963 р. Організації Африканської Єдності (ОАЄ) ідеї регіоналізму стало важливим кроком до партнерства в рамках нових інтеграційних об'єднань відтепер вже незалежних країн Субсахарської Африки (Юрченко, 2006, с.9–11).

1960-ті – 1970-ті рр. слід розглядати як перший загальнорегіональний етап інтеграції у Субсахарській Африці. Разом з тим, не дивлячись на популярність ідеї економічної інтеграції задля вирішення соціально-економічних проблем та необхідність здобуття більшої суб'єктності країнами регіону на міжнародній арені, через великий розрив у рівнях доступу до ресурсів, етнічне та мовне різноманіття, територіальні претензії тощо, на африканському континенті в цілому та на території Субсахарської Африки зокрема у згаданий період не вдалося досягти навіть зони вільної торгівлі, яка є найпростішою формою економічної інтеграції. Виключенням було функціонування митного союзу в рамках САКУ, однак, як вже згадувалось, його існування було закладено ще в колоніальні часи. Саме тому інтеграційні процеси в 1960 – 1970-х рр. у Субсахарській Африці в цілому мали більш формальний характер, інтеграційні об'єднання розглядались лише як інструмент лібералізації торгівлі та сприяння економічному розвитку африканських країн.

Наступний інтеграційний етап у Субсахарській Африці розпочався у 80-х рр. XX ст. Саме в цей період було створено багато нових інтеграційних економічних об'єднань з більшою кількістю країн-учасниць, а також простежувалась активізація інтеграційних процесів у вже створених об'єднаннях. Поштовхом для таких якісних змін стало прийняття на другій надзвичайній Асамблеї ОАЄ так званого «Лагоського плану дій» (м. Лагос, 1980 р.). Його основною метою було подолання економічної та соціальної відсталості країн африканського континенту (Organizarion Of African Unity, 1980). Задля цього було вирішено сформувати Панафриканський загальний ринок, сприяти індустріалізації економік країн, консолідувати вже існуючі економічні інтеграційні об'єднання в Африканське Економічне Співтовариство (African Economic Community, АЕС) (угоду про створення якого підписали пізніше, у 90 х рр. XX ст.).

На виконання поставленого плану було запропоновано створити три інтеграційні об'єднання: на Заході Африки – Економічне співтовариство країн Західної Африки, ЕКОВАС (Economic Community of West African States, ECOWAS) у складі 15 країн: Бенін, Буркін Фасо, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Біссау, Кот-д'Івуар, Кабо-Верде, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того); на Сході та Півдні – Економічне співтовариство країн Східної та Південної Африки, КОМЕСА (Economic Community of East and South Africa, COMESA) у складі 19 країн: Бурунді, Демократична республіка Конго, Джибуті, Зімбабве, Замбія, Єгипет, Кенія, Коморські острови, Лівія, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Руанда, Свазіленд/Есватіні, Сейшельські острови, Судан, Уганда, Еритрея та Ефіопія); та у Центрі – Економічне співтовариство країн Центральної Африки, ЕККАС (Economic Community of Central African States, ECCAS) у складі 11 країн: Ангола, Бурунді, Камерун, Центральноафриканська республіка, Республіка Конго, Демократична республіка Конго, Габон, Екваторіальна Гвінея, Сан Томе та Принсіпі, Чад, Руанда.

Варто відзначити, що запропонована ідея за «Лагоським планом дій» по створенню таких об'єднань була успішно реалізована, і, що важливо, країни Субсахарської Африки (всього 49 країн) були представлені в кожному з них. Так, всі 15 членів ЕКОВАС і 10 країн ЕККАС – це країни досліджуваного регіону, а з 19 країн об'єднання КОМЕСА лише Єгипет та Лівія не відносяться до Субсахарської Африки, хоча, звичайно, потрібно враховувати вагомe перевищення політичного та економічного впливу Єгипту порівняно з іншими країнами даного об'єднання.

Після узгодження «Лагоського плану дій» важливим етапом для розвитку інтеграційних об'єднань в Африці, у тому числі Субсахарській, стало підписання у 1991 р. Абуджійського договору. Саме за цим договором було поставлено мету сформувати упродовж 34 років Африканське Економічне Співтовариство та виконати наступні завдання: 1) сприяти розвитку матеріальних та людських ресурсів; 2) досягти економічної стабільності на континенті (Organization of African Unity, 199).

З часом ідея формування Африканського Економічного Співтовариства еволюціонувала у переформатування діяльності всієї Організації Африканської Єдності. Контroversійний лівійський лідер Муамар Каддафі першим висловив думку у 1998 р. про необхідність трансформації ОАЄ, закликавши до економічного об'єднання африканських країн на засадах конфедерації. Ідею активно обговорювали та розробляли і в липні 1999 р. на 35 сесії Асамблеї ОАЄ в Алжирі, і під час надзвичайного саміту ОАЄ в Сірті (Лівія) у вересні 1999 р. Саме під час останнього країни-учасниці ОАЄ затвердили Декларацію щодо необхідності формування такої організації, як Африканський Союз (АС) (United Nations, 2018).

За Установчою угодою «Про Африканський Союз» (2000 р.) відбулась трансформація ОАЄ в АС. Африканський Союз від початку отримав ширшу відповідальність, особливо у галузях дотримання миру та безпеки на континенті. Була передбачена й сильна інституційна база нової організації, на думку багатьох експертів, доволі схожа на ту, що вже існувала в Європейському Союзі (Dinka and Kennes, 2007, p.11–12). Остаточне оформлення Африканського Союзу відбулось 9 липня 2002 р., столиця Ефіопії Аддис-Абеба була визначена його адміністративним центром.

Так, одним з перших інтеграційних кроків від АС було прийняття у 2001 р. ініціативи «Нове партнерство для розвитку Африки», НЕПАД (New Partnership for Africa's Development, NEPAD). В рамках НЕПАД були проголошені наступні цілі: збільшення ВВП країн АС, розвиток людського капіталу, розвиток сільського господарства, заохочення

іноземних інвестицій, спрощення доступу до ринку товарів та послуг (African Union Development Agency (AUDA-NEPAD), 2019; Лукаш, ред., 2017, с.81–8). Для реалізації НЕПАД у 2009 р. була прийнята Інтеграційна програма мінімум. Вона стала інструментом об'єднання існуючих інтеграційних утворень та посилення економічних зв'язків між країнами. Програма складалась з 11 пріоритетних сфер для інвестицій, серед яких виділялись наступні: інфраструктура; енергетика; сільське господарство; вільний рух товарів, послуг, капіталу та населення; наука та технології; соціальна сфера.

З часів заснування Африканського Союзу та прийняття ініціативи НЕПАД відбулось ще декілька програмних змін щодо розвитку інтеграційних об'єднань на всьому африканському континенті, включаючи Субсахарську Африку. Так, була прийнята Програма інфраструктурного розвитку Африки до 2040 р., «Порядок денний-2063», у 2013 р., «Загальна африканська позиція» – у 2014 р. (50th Anniversary Solemn Declaration, 2013; Agenda 2063: The Africa We Want (Popular Version), 2013).

Разом з тим, в процесі досягнення поставлених цілей щодо економічної інтеграції на африканському континенті простежуються і суттєві проблеми. Так, якщо на 2015 р. в Африці нараховувалось цілих 55 інтеграційних регіональних угод, і в середньому на кожен африканську державу припадало по 2,1 угоди, то за проведеними дослідженнями свою ефективність довели далеко не всі регіональні об'єднання, більшість з яких діють лише формально. Ще за Абуджійським договором 1991 р. 14 субрегіональних інтеграційних африканських об'єднань мали б стати основою для розбудови єдиного Африканського Економічного Співтовариства, перехід до якого мав би відбутися упродовж 34 років в шість етапів (Organization of African Unity, 1991).

Такі об'єднання, як Центральнафриканське валютне співтовариство, Східно-Африканське співтовариство, Економічне співтовариство країн Великих озер, Комісія з Індійського океану, Союз річки Мано, Західноафриканський економічний та валютний союз виявились менш успішними у процесі посилення інтеграції на африканському континенті. Тому у 2000-х рр., вже в період існування Африканського Союзу, було заплановано формування економічного та валютного союзу в Африці до 2030 року на базі 8 найефективніших інтеграційних об'єднань: Спільноти країн Сахелю та Сахари, СЕНСАД (Community of Sahel-Saharan States, CEN-SAD), Спільного ринку країн Східної та Південної Африки, КОМЕСА (Economic Community of East and South Africa, COMESA), Східноафриканського економічного співтовариства, ВАС (East African Community, EAC), Економічного співтовариства країн Центральної Африки, ЕККАС (Economic Community of Central African States, ECCAS), Економічного товариства країн Західної Африки, ЕКОВАС (Economic Community of West African States, ECOWAS), Міжурядового органу з розвитку, ІГАД (Intergovernmental Authority on Development, IGAD), Співтовариства з розвитку країн Південної Африки, САДК (Southern African Development Community, SADC), Союзу арабських країн Магрибу, АМУ (Arab Maghreb Union, AMU).

За планами і Абуджійського договору, і Африканського Союзу вже на 2015 р. принаймні в рамках цих об'єднань мали б сформуватись митні союзи та зони вільної торгівлі (Organization of African Unity, 1991; About the African Union, n.d.). Однак із зазначених 8 інтеграційних об'єднань зонами вільної торгівлі виступають лише САДК, ЕКОВАС та ЕККАС. У свою чергу, митний союз собою являє тільки КОМЕСА, а єдиного спільного ринку як вищої форми економічної інтеграції вдалося досягти виключно ВАС. СЕНСАД, АМУ та ІГАД залишаються зонами преференційних об'єднань (етап передінтеграції). Важливо підкреслити, що дані об'єднання майже повністю представлені країнами

Субсахарської Африки (окрім КОМЕСА, куди, крім субсахарських країн, входять Єгипет та Лівія).

Крім того, маючи передісторію ще з колоніальних часів, у Субсахарській Африці, як вже згадувалось, існує ще один митний союз – САКУ (Південноафриканський митний союз) у складі Південної Африки, Ботсвани, Свазіленду/Есватіні, Лесото та Намібії. Разом з тим, САКУ залишається доволі суперечливим інтеграційним об'єднанням, адже, не ставлячи за мету у своїй діяльності інтеграційне об'єднання Півдня Африки, його існування стає на заваді подальшому поглибленню інтеграції в рамках Співтовариства з розвитку країн Південної Африки (САДК) (Макгетланенг, 2013, с.53–55). До САДК входять 14 країн, у той час як до САКУ лише 5. При цьому через існування формули розподілу доходів в рамках САКУ країни САДК не можуть до нього приєднатися. Навіть історичні витоки існування САКУ були доволі контроверсійними, адже його активно розвивали з ініціативи Південної Африки для збереження режиму апартеїду. Тому в дослідницьких колах останнім часом лунає думка про необхідність розчинення САКУ в САДК – ефективного об'єднання у процесі досягнення регіональної інтеграції (Макгетланенг, 2013, с.58).

У цілому ж, слід зауважити, що існування такої великої кількості регіональних інтеграційних об'єднань на африканському континенті, поставлених завдань та проголошених планів щодо поглиблення інтеграції на загальноафриканському рівні не завжди має помітний ефект. Як можна було простежити, навіть з 8 провідних таких об'єднань лише 5 вдалося перейти до наступних, більш дієвих після преференційної торгівлі, фаз інтеграції. Таку ситуацію можна пояснити, перш за все, тим, що наявність великої кількості інтеграційних ініціатив призводить до участі африканських країн в різноманітних регіональних торговельних угодах між багатьма країнами, що входять одразу до декількох інтеграційних об'єднань. Це спричиняє неефективну конкуренцію між країнами та організаціями. Наявність багаточисельних інтеграційних об'єднань не дозволяє державам-членам дотримуватись своїх фінансових зобов'язань перед усіма з них. Більше того, національна макроекономічна політика різних країн, які перебувають у процесі інтеграції, нестабільна та суперечлива; в більшості випадків відсутні національні механізми координації цього процесу. Зрештою, можливості та ресурси більшості країн континенту (34 з 53 країн) та інтеграційних об'єднань залишаються недостатніми для поглиблення процесу інтеграції (Диабатэ и Холина, 2017, с. 162).

Разом з тим, не дивлячись на такі перепони для подальшої інтеграції на всьому африканському континенті, інтеграційні об'єднання Субсахарської Африки, такі як ВАС, САДК та КОМЕСА, в останні роки вибороли місце лідерів інтеграції на континенті. Так, ще у 2012 р. африканські країни затвердили Дорожню карту формування Континентальної зони вільної торгівлі (Continental Free Trade Area, CFTA). Для формування такої дорожньої карти в рамках цілого континенту вищезгадані ВАС, САДК та КОМЕСА вже мали успішний досвід об'єднання зусиль в рамках країн, що входять до цих трьох організацій. У 2008 р. відбувся саміт країн-членів інтеграційних об'єднань ВАС, САДК та КОМЕСА щодо ініціативи «Трьохстороння угода про зону вільної торгівлі» (Tripartite Free Trade Area, TFTA), запропонованої ще у 2005 р. Після тривалих переговорів та ще декількох зустрічей вже у 2015 р. Трьохсторонню угоду було підписано. Економічний потенціал такої зони вільної торгівлі включає цілих 26 країн з населенням 527 млн осіб та сукупним ВВП у 624 млрд дол., що дорівнює 57 % населення та 58 % сукупного ВВП всієї Африки. Опорами інтеграції за Трьохсторонньою угодою виступають 1) інтеграція ринків, 2) будівництво інфраструктури, 3) промисловий розвиток країн-учасниць (Костюнина, 2016, с.48).

На сьогодні вже є вагомі результати у досягненні намічених планів за Трьохсторонньою угодою. Так, в рамках ВАС та КОМЕСА діє стовідсоткова безмитна взаємна торгівля. Діє також спільний Механізм моніторингу звітності щодо нетарифних обмежень у ВАС, КОМЕСА, САДК, і скарги, які розглядаються за цим Механізмом, як правило, вирішуються (за даними Економічної комісії ООН для Африки). Також простежується прогрес і в питанні вільного перетину кордонів громадянами. КОМЕСА надає 90-денну візу для перебування громадян, а у ВАС взагалі скасовані візові вимоги. Впроваджено регіональний паспорт в рамках Східноафриканського співтовариства. Разом з тим, менш успішним залишається питання з вільним переміщенням товарів та послуг між цими трьома інтеграційними об'єднаннями, що обумовлено різним рівнем інтеграції між країнами в рамках ВАС (мають найбільші інтеграційні успіхи в регіоні та в рамках цілого континенту), КОМЕСА та САДК (Костюнина, 2016, с.49).

Підсумовуючи, зазначимо, що історія становлення інтеграційних об'єднань Субсахарської Африки сягає корінням ще колоніальних часів, першої половини ХХ ст. Визначальні рішення для поглиблення інтеграції на африканському континенті та в досліджуваному регіоні приймалися у 60-х, 80-х, 90-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст.

Сьогодні найефективнішими інтеграційними об'єднаннями Субсахарської Африки є всі підстави вважати наступні організації: САДК, Співтовариство з розвитку країн Південної Африки; ВАС, Східноафриканське економічне співтовариство; КОМЕСА, Спільний ринок країн Східної та Південної Африки. Не зважаючи на серйозні проблеми з виконанням поставлених інтеграційних планів на загальноафриканському рівні через низку економічних та політичних дезінтеграційних факторів, існування з 2015 р. Трьохсторонньої угоди про зону вільної торгівлі (ТФТА) між ВАС, КОМЕСА та САДК є важливим кроком уперед не тільки у контексті поглиблення інтеграції в регіоні Субсахарської Африки, а й у контексті досягнення поставлених цілей Африканського Союзу щодо створення Континентальної зони вільної торгівлі та виконання стратегічної програми «Порядок денний-2063».

Бібліографічний список

- Абрамова, И.О. и Фитуни, Л., 2018. Африканский сегмент многополярного мира: динамика геостратегической значимости. *Мировая экономика и международные отношения*, 62(12), с.5–14. DOI: 10.20542/0131-2227-2018-62-12-5-14
- Азиагба, Д.Ч., 2016. Основные тренды развития интеграционных процессов в Африке. Характеристика индекса региональной интеграции. *Международная торговля и торговая политика*, 4(8), с.103–112.
- Балабанов, К.В. та Рабчевська, О.С., 2019. Африканський вектор зовнішньої політики Франції за президентства Е. Макрона – спадкоємність чи новаторство? *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. : Історія. Політологія*, 26, с.83–91. DOI: 10.34079/2226-2830-2019-9-26-83-91
- Гура, В.К., 2014. Субсахарська Африка в ХХІ ст.: чинники господарського прогресу і перспективи співпраці з Україною. *Гілея: науковий вісник*, 84, с.124–130.
- Диабатэ, В. и Холина, В.Н., 2017. Региональная интеграция в Африке: динамика внутрирегиональной торговли 1990–2015 гг. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Экономика*, 25(2), с.159–167. DOI: 10.22363/2313-2329-2017-25-2-159-167

- Костюнина, Г.М., 2006. Интеграция в Африке. В: Н.Н. Ливенцев, ред. 2006. *Международная экономическая интеграция*. Москва: Экономист, с.297–320.
- Костюнина, Г.М., 2016. Интеграционные процессы в Африке: история и современный этап. *Российский внешнеэкономический вестник*, 4, с.34–50.
- Лукаш, О.І., ред., 2017. *Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклик та можливості для України: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Київ, 16 червня 2016 р.* Київ: Інститут всесвітньої історії НАН України.
- Макгетланенг, С., 2013. Региональная интеграция на Юге Африки: САКУ или САДК? *Азия и Африка сегодня*, 10, с.53–58.
- Маценко, И., 2018. От ЦРТ к ЦУР: искоренение нищеты в Африке южнее Сахары. *Азия и Африка сегодня*, 2, с.52–58.
- Немченко, В., 2019. Африканский Союз на пути обновления. *Азия и Африка сегодня*, 5, с.60–61. DOI: 10.31857/S032150750004752-9
- Юрченко, К.О., 2006. *Інтеграційні процеси в Африці: рівні, фактори, спрямованості та закономірності розвитку (1960–2005 рр.)*. Кандидат наук. Автореферат. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Київ.
- 50th Anniversary Solemn Declaration, 2013. *African Union*. [online] Available at: <<https://au.int/en/documents/20130613/50th-anniversary-solemn-declaration-2013>> (Accessed 1 June 2020).
- About the African Union, n.d. *African Union*. [online] Available at: <<https://au.int/en/overview>> (Accessed 1 June 2020).
- African Union Development Agency (AUDA-NEPAD), 2019. *New Partnership for Africa's Development (NEPAD): Transforming Africa*. [online] Available at: <<https://www.nepad.org/>> (Accessed 1 June 2020).
- Agenda 2063: The Africa We Want (Popular Version), 2013. *African Union*. [online] June 10. Available at: <https://au.int/en/Agenda2063/popular_version> (Accessed 1 June 2020).
- Arizala, F., Bellon, M. and MacDonald, M., 2018. Africa Comes Together. *Finance & Development*, 55(3), pp.48–51.
- Dinka, T. and Kennes, W., 2007. Africa's Regional Integration Arrangements: History and Challenges. *ECDPM Discussion Paper*, 74, 30p.
- Organization Of African Unity, 1980. Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa 1980-2000. *Internet Archive Wayback Machine*. [online] Available at: <https://web.archive.org/web/20070106003042/http://uneca.org/itca/ariportal/docs/lagos_plan.PDF> (Accessed 1 June 2020).
- Organization of African Unity, 1991. Treaty Establishing the African Economic Community. *African Union*. [online] Available at: <<https://au.int/en/treaties/treaty-establishing-african-economic-community>> (Accessed 1 June 2020).
- United Nations Development Programme, 2013. *Democratic Governance and Diverging Pathways to More Inclusive Societies. 2013 Year in Review*. [online] Available at: <<https://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/2013-DG-Year-in-review.pdf>> (Accessed 1 June 2020).
- United Nations, 2018. History of Africa's Regional Integration Efforts. *United Nations Economic Commission for Africa*. [online] Available at: <<https://www.uneca.org/oria/pages/history-africa%E2%80%99s-regional-integration-efforts>> (Accessed 1 June 2020).

References

- 50th Anniversary Solemn Declaration, 2013. *African Union*. [online] Available at: <<https://au.int/en/documents/20130613/50th-anniversary-solemn-declaration-2013>> (Accessed 1 June 2020).
- About the African Union, n.d. *African Union*. [online] Available at: <<https://au.int/en/overview>> (Accessed 1 June 2020).
- Abramova, I. and Fituni, L., 2018. Afrikanskiy segment mnogopolyarnogo mira: dinamika geostrategicheskoy znachimosti [The African Segment of Multipolar World: Dynamics of Geostrategic Significancy]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, 62(12), pp.5–14. (in Russian). DOI: 10.20542/0131-2227-2018-62-12-5-14
- African Union Development Agency (AUDA-NEPAD), 2019. *New Partnership for Africa's Development (NEPAD): Transforming Africa*. [online] Available at: <<https://www.nepad.org/>> (Accessed 1 June 2020).
- Agenda 2063: The Africa We Want (Popular Version), 2013. *African Union*. [online] June 10. Available at: <https://au.int/en/Agenda2063/popular_version> (Accessed 1 June 2020).
- Arizala, F., Bellon, M. and MacDonald, M., 2018. Africa Comes Together. *Finance & Development*, 55(3), pp.48–51.
- Aziagba, J.C., 2016. Main trends of integration processes in africa. Feature index of regional integration. *International Trade and Trade Policy*, 4(8), pp.103–112. (in Russian).
- Balabanov, K. and Rabchevska, O., 2019. Afrykanskiy vektor zovnishnoi polityky Frantsii za prezidentstva E. Makrona – spadkoiemnist chy novatorstvo? [African vector of French foreign policy during the presidency of president Emmanuel Macron - inheritance or innovation?]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo universitetu. Seriâ: Istoriâ. Politologiâ*, 26, pp.83–91. (in Ukraine). DOI: 10.34079/2226-2830-2019-9-26-83-91
- Diabate, V. and Kholina, V.N., 2017. Regionalnaya integratsiya v Afrike: dinamika vnutrireionalnoy trgovli 1990–2015 gg. [Regional integration in Africa: dynamics of intra-regional trade 1990—2015]. *RUDN Journal of Economics*, 25(2), pp.159—167. (in Russian). DOI: 10.22363/2313-2329-2017- 25-2-159-167
- Dinka, T. and Kennes, W., 2007. Africa's Regional Integration Arrangements: History and Challenges. *ECDPM Discussion Paper*, 74, 30p.
- Gura, V.K., 2014. Subsaharska Afryka v XXI st.: chynnyky hospodarskoho prohresu i perspektyvy spivpratsi z Ukrainoiu [Sub-Saharan Africa in the XXI century: factors of economic progress and prospects of cooperation with Ukrain]. *Hileya: scientific bulletin*, 84, pp.124–130. (in Ukraine).
- Kostyunina, G.M., 2016. Integratsionnye protsessy v Afrike: istoriya i sovremennyy etap [Integration processes in Africa: history and present stage]. *Russian Foreign Economic Journal*, 4, pp.34–50. (in Russian).
- Kostyunina, G.M., 2006. Integratsiya v Afrike [Integration in Africa]. In: N.N. Liventsev, ed. 2006. *International economic integration*. Moscow: Ekonomist, pp.297–320. (in Russian).
- Lukash O.I., ed., 2017. *Global Transformation Processes in the World Periphery (region of SubSaharan Africa): Challenges and Possibilities for Ukraine. Proceedings of the International Scientific Conference, Kyiv, June 16, 2016*. Kyiv: Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy.
- Makgetlaneng, S., 2013. Regionalnaya integratsiya na Yuge Afriki: SAKU ili SADK? [Southern African regional integration: best and effective through SACU or SADC?]. *Asia and Africa today*, 10, pp.53–58. (in Russian).

- Matsenko, I., 2018. Ot TsRT k TsUR: iskorenenie nishchety v Afrike yuzhnee Sakhary [From MDGs to SDGs: eradicating poverty in Sub-Saharan Africa]. *Asia and Africa today*, 2, pp.52–58. (in Russian).
- Nemchenko, V., 2019. Afrikanskiy Soyuz na puti obnovleniya [African Union on Reformist Track]. *Asia and Africa today*, 5, pp.60–61. (in Russian). DOI: 10.31857/S032150750004752-9
- Organization Of African Unity, 1980. Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa 1980-2000. *Internet Archive Wayback Machine*. [online] Available at: <https://web.archive.org/web/20070106003042/http://uneca.org/itca/ariportal/docs/lagos_plan.PDF> (Accessed 1 June 2020).
- Organization of African Unity, 1991. Treaty Establishing the African Economic Community. *African Union*. [online] Available at: <<https://au.int/en/treaties/treaty-establishing-african-economic-community>> (Accessed 1 June 2020).
- United Nations Development Programme, 2013. *Democratic Governance and Diverging Pathways to More Inclusive Societies. 2013 Year in Review*. [online] Available at: <<https://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/2013-DG-Year-in-review.pdf>> (Accessed 1 June 2020).
- United Nations, 2018. History of Africa's Regional Integration Efforts. *United Nations Economic Commission for Africa*. [online] Available at: <<https://www.uneca.org/oria/pages/history-africa%E2%80%99s-regional-integration-efforts>> (Accessed 1 June 2020).
- Yurchenko, K.O., 2006. *Intehratsiini protsesy v Afrytsi: rivni, faktory, spriamovanosti ta zakhonomirnosti rozvytku (1960–2005 rr.)* [Processes of integration in Africa: factors, levels, trends and principles of development (1963-2005)]. Ph.D. Abstract. Institute of World Economy and International Relations of the NAS of Ukraine. Kyiv. (in Ukraine).
- Стаття надійшла до редакції 09.06.2020 р.

M. Kravchenko

INTEGRATION ASSOCIATIONS FOR SUB-SAHARAN AFRICA: HISTORY AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The article deals with the main integration associations of such a promising but controversial region, as Sub-Saharan Africa. The author emphasizes the continuity of regional integration associations' formation that goes back to the colonial times, to the first half of the 20th century.

Periodization of ongoing integration processes in Sub-Saharan Africa is proposed in the research. Key milestones for the further regional integration were:

- 1963, the foundation of the Organisation of African Unity (OAU); and the beginning of Independence for many postcolonial countries of Sub-Saharan Africa;

- 1980, the Lagos Plan of Action adoption that led to the establishment in future of the following integration associations for Sub-Saharan Africa: ECOWAS, Economic Community of West African States; COMESA, Common Market for Eastern and Southern Africa; ECCAS, Economic Community of Central African States;

- 1991, the signing of the Abuja Treaty, which called for the African Economic Community creation as the new stage for economic cooperation and integration of the continent, including Sub-Saharan Africa;

- 1999-2002, the Organisation of African Unity (OAU) transition into the African Union (AU), launching of new partnerships and integration associations for Sub-Saharan Africa, increased integration.

At the beginning of the 21st century, there are serious economic and political factors for disintegration in the region. Nevertheless, the following integration associations, as stated in the article, proved to be effective: SADC, Southern African Development Community; EAC, East African Community; COMESA, Common Market for Eastern and Southern Africa. The author argues that the existence since 2015 the Tripartite Free Trade Area (TFTA) between EAC, COMESA and SADC marks a significant step forward for strengthening of integration associations for Sub-Saharan Africa, as well as for the achievement of African Union's purpose to provide the African Continental Free Trade Area.

Key words: integration associations, Sub-Saharan Africa, African Union (AU), integration process, EAC, COMESA, SADC.

УДК 930.23:94(477)''188''

Н. А. Котельницький

ЩОДЕННИК О. ПОЛОВЦЕВА ЯК УНІКАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ЗЕМСЬКОГО ЛІБЕРАЛЬНОГО РУХУ НА ПІВНОЧІ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (80-ті pp. XIX ст.)

З жовтня 1880 по травень 1881 pp., сенатор Російської імперії О. Половцев за дорученням верховної влади провів ревізію Київської та Чернігівської губерній. Під час перебування на півночі Лівобережної України, лідер столичної бюрократії особисто познайомився з членами земської ліберальної опозиції Чернігівської губернії, діяльність якої вже на той момент мала загальноімперську славу і громадський резонанс у масштабах величезної держави. Ліберальна партія північної України сприймалася як непримиренний політичний опонент російського самодержавства, що пропонує альтернативну програму розвитку країни, здатний встановити у Російській імперії демократичний, конституційний лад. У своєму щоденнику О. Половцев надзвичайно захоплююче розповідає про серію зустрічей з репрезентантами земської ліберальної опозиції регіону, характеризує членів аристократичної фронди російського абсолютизму, формулює оціночні судження і політичні вердикти щодо існування земської опозиції монархії. Автор приходить до висновку про те, що щоденник сенатора є унікальним історичним джерелом, який дозволяє усвідомити особисте ставлення верховної влади до представників опозиційного нобілітету імперії, зрозуміти механізми формування позиції столичної бюрократії по відношенню до цієї частини визвольного руху у Російській імперії.

Ключові слова: О. Половцев, щоденник, ліберальні земці, Чернігівська губернія.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-62-70

Історія земського ліберального руху на півночі Лівобережної України є дуже актуальною, але вельми слабо вивченою проблематикою історичної науки. Винятком можна назвати особистість засновника, «патріарха» і беззаперечного лідера цієї течії у визвольному русі Російської імперії другої половини XIX ст. – І. Петрункевича (1843-1928), життя та діяльність якого в Україні вже має висвітлення у сучасній історіографії (Котельницький, 2010a; Котельницький, 2010b; Котельницький, 2012; Котельницький,